Хикәя фигыль: узган эш турында сөйләү

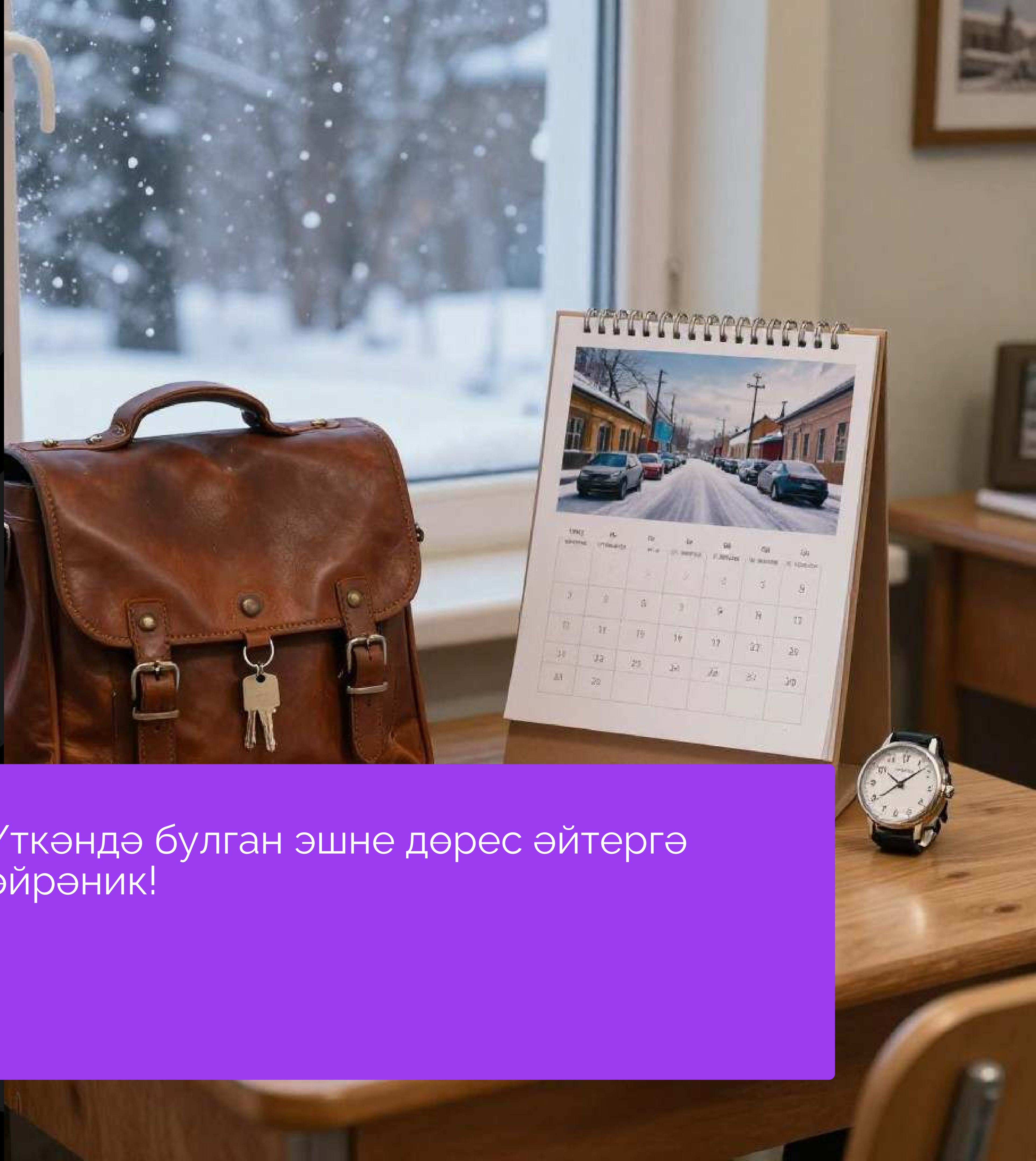

Үткәндә булган эшне дөрес әйтергә өйрәник!

Хикәя фигыльне аңлап өйрәник

4 нче сыйныфта балалар инде кыска хикәяләр, әкиятләр һәм үз көннәре турында сөйли башлый. Хикәя фигыльләр вакыйгаларны эзлекле һәм аңлаешлы итеп әйтергә ярдәм итә.

Хикәя фигыль нәрсәне белдерә

01

Эш була

Башта берәр эш яки хәл башкарыла: кеше йөри, ашый, уйный, эшли. Хикәя фигыль бу хәрәкәтне сүз белән күрсәтә.

02

Эш тәмамлана

Аннары без ул эшнең инде булганын беләбез. Мәсәлән: малай кайтты, әни пешерде, кош очты. Монда вакыт үткән була.

03

Сөйләмдә мәгънә туа

Мондый сүзләр вакыйганың төгәл ничек барганын аңларга булыша. Җөмлә дә җанлана, ә тыңлаучыга хикәяне күз алдына китерү җиңеләя.

Хикәя фигыльгә нинди сораулар куела

Нинди сорауларга җавап бирә?

Хикәя фигыль кем? нишләде? нәрсә эшләде? сорауларына җавап бирә. Бу сораулар эшнең башкарылганын тиз аңларга ярдәм итә.

Кайсы мисаллар ярдәм итә?

Мәсәлән: кыз көлде, малай йөгерде, песи йоклады. Рәсемдә хәрәкәт ясаган бала, уйнаган дуслар яки эшләгән кеше күренсә, бу тема аеруча яхшы аңлашыла.

Хикәя фигыльләр ничек ясала

Күп очракта фигыль тамырына -ды, -де, -ты, -те кушымчалары өстәлә. Шулай итеп барды, китте, укыды, эшләде кебек сүзләр барлыкка килә.

Кушымча сайлау сүзнең әйтелешенә бәйле. Калын әйтелешле сүзгә бер төр, нечкә әйтелешле сүзгә икенче төр кушымча ялгана.

Димәк, сүзнең тамырын табу һәм аның авазын тыңлау мөһим. Бу 4 нче сыйныф укучысына язуда ялгышмаска ярдәм итә.

Калын һәм нечкә кушымчалар

Калын әйтелеш

Калын әйтелешле сүзләрдә -ды һәм -ты формалары очрый: барды, алды, басты. Сүзнең яңгырашын тыңлау дөрес кушымча сайларга булыша.

Нечкә әйтелеш

Нечкә әйтелешле сүзләрдә -де һәм -те кулланыла: китте, күрде, сөйләде. Монда авазлар йомшаграк яңгырый, шуңа язылышы да үзгәрә.

Дөрес язу сере

Кагыйдәне истә тотсаң, сүзләрне дөрес язу җиңеләя. Әдәпле каләм кебек, кагыйдә дә төгәллекне ярата!

Хикәя фигыльләргә мисаллар

01

Елмайды сүзендә без инде булган шатлыклы хәлне күрәбез. Ул укучыга вакыйганың тәмамланганын шунда ук аңлата.

02

Җавап бирде һәм тыңлады сүзләре сөйләмдә башкарылган эшне белдерә. Алар җөмләгә төгәллек өсти һәм кемнең нәрсә эшләгәнен күрсәтә.

03

Уйлады һәм җырлады кебек сүзләр дә үткән вакытта булган хәлне аңлата. Мондый фигыльләр хикәянең эчтәлеген җанландыра.

04

Шулай итеп, һәр мисал эшнең инде булып үткәнен күрсәтә. Җөмләдә алар вакыйгаларның ничек барганын ачык итеп бирә.

Хикәя фигыльне тану тәртибе

Схемада сүзнең эшне белдерүе, вакыты һәм кушымчасы тикшерелә.

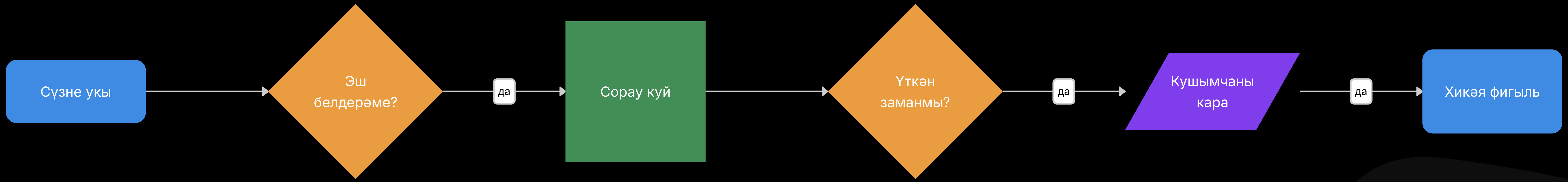

Җөмләдә хикәя фигыльнең урыны

Хикәя фигыль җөмләнең башында да була ала. Мәсәлән: Кичә без паркка бардык. Сүзләрнең тәртибе төрле булса да, мәгънә саклана.

Ул җөмләнең уртасында да очрый: Без кичә паркка бардык. Мондый урнашу сөйләмне табигый һәм җиңел итә.

Ахырда килсә дә, хикәя фигыль үз эшен башкара: Без паркка бардык кичә. Димәк, урын үзгәрә, ә үткән эшне белдерү үзгәрми.

Сюжетлы рәсем буенча эш

- Сюжетлы рәсемдә күренгән һәр хәрәкәтне хикәя фигыль белән әйтеп була: килде, алды, уйнады, ярдәм итте. Бала рәсемгә карап, кечкенә хикәя төзи.

- Әгәр бер рәсемдә берничә эш булса, аларны чиратлап әйтү уңайлы. Шулай итеп, күзәтүчәнлек арта, ә сөйләм тагын да җанлырак һәм байрак була.

Кыска хикәя төзү өчен сүзләр

1. Мәктәпкә килү

Сначала герой приходит в школу. Слово «килдем» показывает, что действие уже произошло и помогает начать рассказ понятно и спокойно.

2. Дусның елмаюы

Затем друг улыбается. Форма «елмайды» добавляет в историю настроение и делает следующую часть рассказа живой.

3. Бергә уйнау

После этого дети играют. Слово «уйнадык» показывает общее действие и связывает события в одну цепочку.

4. Өйгә кайту

В конце все возвращаются домой. Слово «кайттык» завершает хикәя и помогает услышать полную последовательность событий.

Дөрес җөмлә үрнәкләре

- «Әни китап укыды» — бу җөмләдә хикәя фигыль үткән эшне ачык күрсәтә, ә эшне башкаручы да, нәтиҗә дә җиңел аңлашыла.
- «Бала рәсем ясады» җөмләсендә хәрәкәт тәмамланган: бала эшне башкарып чыккан. Мондый үрнәкләр сөйләмне төгәл һәм матур итә.
- «Кояш чыкты» һәм «Кар эреде» кебек җөмләләрдә дә үткән вакыйга күренә. Алар табигатьтә булган үзгәрешне кыска һәм ачык әйтә.
- Дөрес төзелгән җөмләдә фигыль вакытны бутамый, сүзләр бер-берсенә яхшы бәйләнә. Шуңа күрә мәгънәсе тиз аңлашыла.

Еш очрый торган хаталар

01

Кайбер укучылар кушымчаны ялгыш сайлый: «барды» урынына «барте» кебек форма язарга мөмкин. Мондый хата сүзнең язылышын да, мәгънәсен дә боза.

02

Икенче буталчык — хәзерге һәм үткән вакытны аеру. «Килә» — хәзерге эш, ә «килде» — инде булган эш. Аларны бутарга ярамый.

03

Өченче хата — җөмләдә сүзләрне төзек бәйләмәү. Шул чакта җөмлә сәер яңгырый, һәм хикәянең мәгънәсе аңлашылмый кала.

04

Дүртенче хата — эш белдергән сүзне күрми калу. Әгәр сүз үткән вакыйганы әйтсә, аны дөрес танып, сорау куеп тикшерергә кирәк.

Хатаны тикшерү баскычлары

Хикәя фигыльне табу һәм дөреслеген тикшерү өчен укучы башта сүзне карый, аннары сорау куя, вакытын һәм кушымчасын тикшерә.

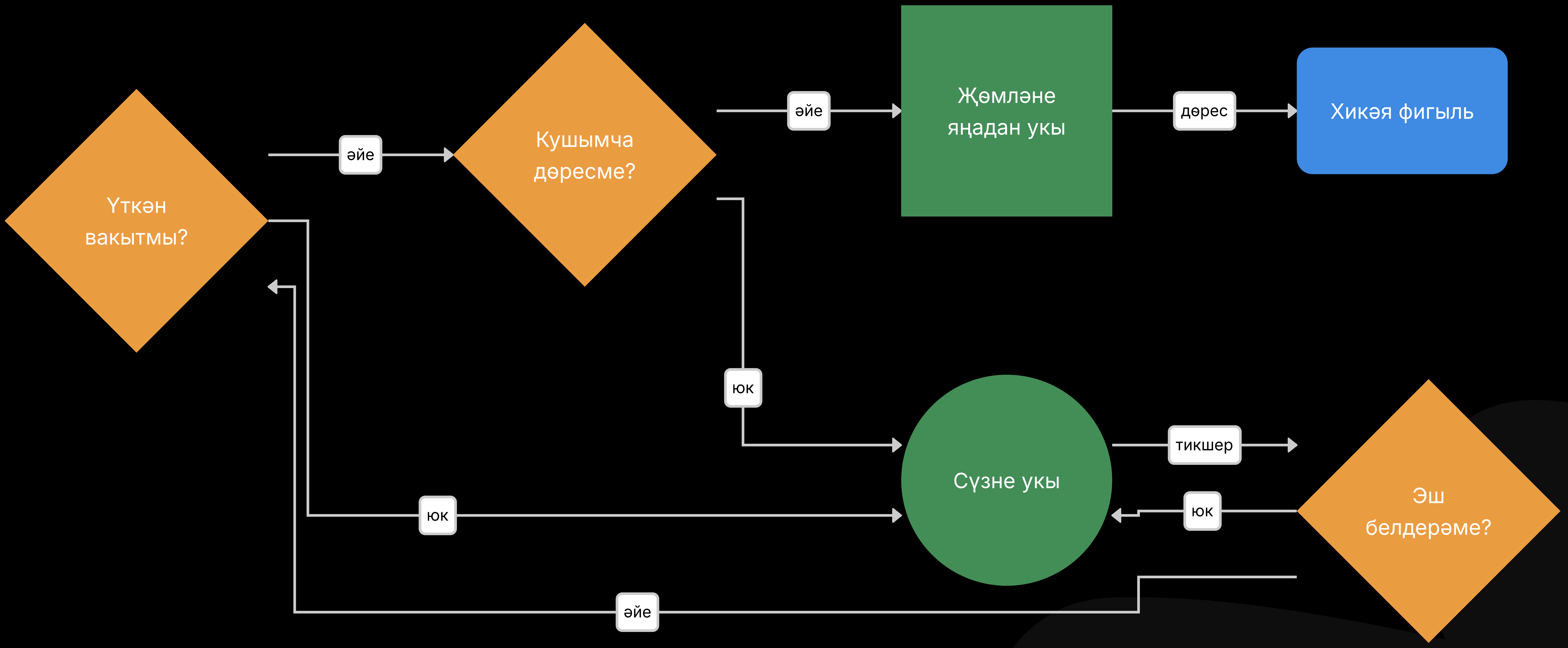

Хикәя фигыль, хәзерге һәм киләчәк форма

«Укый» — хәзер бара торган эш. Бу форма безгә вакыйганың шушы мизгелдә башкарылуын күрсәтә, шуңа күрә ул үткән эштән аерылып тора.

«Укыды» — инде тәмамланган, үткән эш. Мондый форма сөйләгәндә булган вакыйганы төгәл әйтергә ярдәм итә һәм хикәяне аңлаешлы итә.

«Укыячак» — киләчәктә булачак эш. Өч форма бергә эшнең кайчан үтәләчәген күрсәтә, ә укучы вакытны бутамыйча сөйләргә өйрәнә.

Әкиятләрдә хикәя фигыльләр

01 Юлга чыккан батыр

Батыр иртән юлга китте, урман аша узды һәм ерактагы тау янына җитте. Юлда ул кече җәнлекне очратты, аңа ярдәм итте һәм алга таба кыюрак атлады. Бу күренешләр рәсемдә хәрәкәт һәм ярдәм итү мизгелен күрсәтә.

02 Очкан кош һәм серле болыт

Әкият кошы күккә очты, болытлар арасыннан үтте һәм ялтыравыклы утрауга килеп төште. Анда ул дусларын тапты, алар белән сөйләште һәм шатланып җырлады. Рәсемдә күк, юл һәм очрашу мизгелләре урынлы була.

03 Коткарылган дуслар

Кечкенә кыз елга буена килде, егылган кәрзинне күрде һәм дусларын чакырды. Алар бергәләп ярдәм итте, кәрзинне чыгардылар һәм рәхмәт ишеттеләр. Бу эпизодта эшләр бер-бер артлы бара, шуңа сюжет бик тере яңгырый.

Күнегү өчен бирем үрнәкләре

Төшеп калган сүзне яз

«Малай ... .» кебек җөмләләрдә укучы үткән эшне белдергән сүзне сайлый. Бу кыска бирем хикәя фигыльне танырга өйрәтә.

Дөрес фигыльне тап

«Песи ... .» җөмләсенә «йоклады», «сикерде» яки «көлде» кебек сүзләр туры килергә мөмкин. Укучы мәгънә буенча иң урынлысын сайлый.

Бергә эшләгәнне әйт

«Без ... .» җөмләсендә күплек сандагы хикәя фигыль кирәк. Мондый күнегү команда турында сөйләшергә һәм форманы дөрес язарга ярдәм итә.

Кыска хикәя төзе

Бирелгән сүзләрдән кечкенә хикәя төзеп була: барды, уйнады, көлде, кайтты. Шушы тәртип укучының сөйләмен баета һәм хәтерне ныгыта.

Көндәлек сөйләмдә куллану

Иртән

Иртән кеше үз көнен «тордым» кебек сүзләр белән башлый. Бу сүз башланган эшне күрсәтә һәм сөйләмне шунда ук аңлаешлы итә.

Мәктәптә

Аннары «бардым», «тыңладым», «яздым» кебек фигыльләр килә. Алар көне буе булган вакыйгаларны бер тәртипкә сала һәм хикәяне җыйнак итә.

Кич белән

Кичен «ял иттем», «укыдым», «кайттым» дип әйтеп була. Мондый сүзләр көн ахырын күрсәтә һәм сөйләүне тәмамлый.

Истә калдыру өчен кыска кагыйдәләр

Башта эшне белдергән сүзне тап. Ул нәрсә булуын уйлап кара: кеше эш башкарамы, әллә бары тик хәлне генә әйтәме. Бу беренче адым ярдәм итә.

Аннары үткән вакытны тикшер. Әгәр сүз «инде булган» вакыйганы күрсәтсә, аның хикәя фигыль булу мөмкинлеге зур. Шуннан соң кушымчаны игътибар белән кара.

«-ды/-де, -ты/-те» кушымчаларын истә калдыр һәм җөмләдә мисал белән тикшер. Кыска кабатлау сүзләрне тиз табарга һәм дөрес язарга өйрәтә.

Йомгак: хикәя фигыль нәрсәгә өйрәтә

Хикәя фигыль үткән вакыйганы кыска, төгәл һәм матур итеп сөйләргә ярдәм итә. Ул җөмләгә тәртип кертә, сөйләмне җанландыра һәм 4 нче сыйныф укучысына татар телен ышанычлырак кулланырга өйрәтә.